

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ І ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF EDUCATION AND VOCATIONAL TRAINING IN THE CONDITIONS OF MODERNIZATION OF THE SOCIO-CULTURAL SPACE

В статті обґрунтовано проблему розвитку освіти і професійної підготовки в умовах сучасної трансформації інформаційного суспільства та соціокультурних змін. Наголошено, що можливість здобуття якісної освіти є однією з найважливіших життєвих цінностей громадян, вирішальним чинником соціальної справедливості та політичної стабільності. Виявлено виклики для системи освіти і професійної підготовки: зміна вектору ціннісних орієнтацій, в яких домінують етична концептуальність, міжкультурність і етнічне різноманіття, що задовільняє всебічні потреби всіх соціально-професійних груп та індивідуальні запити особистості; спрямування на організацію самостійної роботи здобувача освіти та орієнтація на навчання впродовж життя; застосування ІКТ у професійній підготовці і створення інноваційного середовища; трансформація інституційних основ сфери освіти та підготовки кадрів, забезпечення інтеграції академічних й інноваційних форм і методів взаємодії в освітньому процесі. Визначено, що нові можливості для продукування, зберігання та передачі знань, організації досліджень і освітнього процесу створює цифрова революція. Для розгортання масових практик дистанційної, інтерактивної, віртуальної освіти розробляються нові освітні моделі та нова логістика освітнього процесу. Зроблено висновок, що врахування викликів соціокультурних змін для системи освіти вимагає концентрації уваги на застосуванні методик, заснованих на інформаційних й інноваційних технологіях розвитку і соціалізації особистості, що забезпечить не тільки засвоєння знань, але і способів мислення і діяльності здобувачів освіти; розвитку академічних, соціальних, професійних компетентностей особистості та здібностей до застосування системного аналізу, моделювання, проектування, рефлексії, самоосвіти, продуктивного спілкування і співробітництва в міжкультурному просторі.

Ключові слова: соціокультурні зміни, освіта, професійна підготовка, методи навчання, інформаційно-комунікаційні тех-

нології, інноваційні підходи. здобувач освіти, педагогічна діяльність.

The article substantiates the problem of development of education and professional training in the context of modern transformation of the information society and socio-cultural changes. It is emphasized that the opportunity to obtain a quality education continues to be one of the most important life values of citizens, a decisive factor in social justice and political stability. Challenges for the system of education and vocational training are identified: a change in the vector of value orientations, in which ethical conceptuality, interculturality and ethnic diversity are dominant, which meets the comprehensive needs of all socio-professional groups and individual requests; focus on the organization of independent work of the student and orientation to lifelong learning, application of ICT in professional training and creation of an innovative environment, transformation of the institutional foundations of education and training, ensuring integration of academic and innovative forms and methods of interaction in the educational process. It is determined that the digital revolution creates new opportunities for the production, storage and transfer of knowledge, organization of research and the educational process. In order to deploy mass practices of distance, interactive, and virtual education, it is necessary to develop new educational models and new logistics of the educational process. It is concluded that taking into account the challenges of socio-cultural changes for the education system requires focusing on the application of methods based on information and innovative technologies for the development and socialization of the individual, which will ensure not only the acquisition of knowledge but also the ways of thinking and activity of students; development of academic, social, professional competences of the individual and the ability to apply system analysis, modelling, design, reflection, self-education, productive communication and cooperation in intercultural space.

Key words: socio-cultural changes, education, professional training, teaching methods, information and communication technologies, innovative approaches, student, pedagogical activity.

УДК 337/378:37.015
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/80.1.2>

Товканець Г.В.,
докт. пед. наук, професор,
завідувач кафедри теорії
та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету

Ільтьо Г.Ф.,
канд. політ. наук, доцент,
доцент кафедри географії
та суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Необхідною умовою для формування інноваційної економіки є модернізація системи освіти, що стає основою динамічного економічного зростання та соціального розвитку суспільства, фактором благополуччя громадян та безпеки країни. Конкуренція різних систем освіти стала ключовим елементом глобальної конкуренції, у зв'язку з чим виникла потреба постійного оновлення технологій, прискореного освоєння

інновацій, швидкої адаптації до запитів і вимог динамічно змінюваного світу. Можливість здобуття якісної освіти продовжує залишатися однією з найважливіших життєвих цінностей громадян, вирішальним чинником соціальної справедливості та політичної стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобалізація кінця XX – початку XXI ст. формує новий ринково-орієнтований вимір освітніх систем у Європі. Освіту розглядають з позиції розбудови суспільства знань і розвитку знаннево-базованої

економіки, що, відповідно, актуалізує питання зміни в освітньому просторі [5, с. 158]. Питання цивілізаційних змін та освітніх трансформацій в епоху розвитку інформаційних технологій активно розглядають В. Андрущенко, І. Бех, Є. Головаха, В. Кремень, О. Локшина, Л. Лук'янова, Я. Мельник, М. Михальченко, Н. Ничкало, Т. Сігіда, Г. Сотська, О. Співаковський, Г. Товканець, О. Тринус, О. Якимчук та інші.

Дослідники соціокультурних викликів сучасності підкреслюють, що нагальні проблеми розвитку соціального середовища, культури і людини та питання, які стосуються світогляду, демократії, культури тощо не можуть розвиватися без освіти [7, с. 48]. І. Коляда, розглядаючи особливості трансформації освіти, наголошує, що глобалізаційні процеси стали одним із тих чинників, які зумовили трансформацію класичної системи освіти. Серед причин трансформації освіти – цивілізаційні зміни, що породжуються еволюційним розвитком людства [2, с. 38]. Н. Ничкало підкреслює, що основним критерієм сучасного глобалізаційного світу виступає соціально-освітня цінність, що виражається у ефективності освітнього і педагогічного процесів (професійний, педагогічний і соціальний ресурс перетворень, що спрямований на забезпечення ефективності освітньо-виховного процесу) [9, с. 71]. В. Кремень зазначає, що реакція на трансформації у соціокультурному просторі передбачає суттєві зміни в традиційній освіті, посилений розвиток інноваційних засобів навчання та виховання, зміни парадигми навчально-виховного процесу з суб'єкт-об'єктної на суб'єкт-суб'єктну [3, с. 438]. На початку XXI століття тенденціями вищої освіти, зокрема європейської, виступають: інтернаціоналізація підготовки фахівців; посилення впливу

теорій людського, культурного і соціального капіталу на забезпечення випереджувального підходу до обґрунтування змісту і структури вищої освіти в умовах динамічних змін на ринку праці тощо [10, с. 9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основною особливістю сучасної картини світу є невизначеність економічної, технологічної, виробничої та інших ситуацій. Світ у XXI столітті переживає бум індивідуалізації, яка виражається у нових формах: попит на ексклюзивні товари і послуги, зокрема і освітні, розмивання звичних форм соціальності. Сучасна соціокультурна ситуація породжує нові тенденції розвитку освіти: зменшення ролі формальної освіти та збільшення ролі освітнього впливу природного і соціально-культурного середовища [1; 7; 9 та інші], навчання на основі моделювання індивідуальної освітньої траєкторії в умовах творчих, проектних об'єднань, професійних груп тощо.

Мета статті: обґрунтувати особливості розвитку освіти та виклики для професійної підготовки в умовах модернізації соціокультурного простору.

Виклад основного матеріалу. В умовах соціокультурних змін освіта набуває особливої важливості і стає одним із стратегічних пріоритетів державної політики [8, с. 20]. Аналіз наукових досліджень [5; 8; 9; 10] та педагогічної практики [4] засвідчує, що в умовах сучасної трансформації інформаційного суспільства та соціокультурних змін для системи освіти стали актуальними нові виклики. Ми виокремили наступні (рис. 1):

Розглянемо детальніше ці виклики.

1. Зміна вектору ціннісних орієнтацій, в яких домінантою є етична концептуальність, міжкультурність і етнічне різноманіття. У контексті сталого

Рис. 1. Виклики для системи освіти та професійної підготовки в умовах трансформації інформаційного суспільства і соціокультурних змін

розвитку змінюється базова концепція людини та її діяльності, відбувається переоцінка цінностей, традиційних суджень про гуманізм, свободу, рівність, демократію, соціально-значущі стереотипи поведінки, які повинні розглядатися з позиції збереження якості довкілля. Гуманним стає усе те, що спрямовано на підтримку стійкості природи. Коли враховуються інтереси людей майбутнього, і навіть всього живого світу, рамки прийнятих сучасним людством моральних зобов'язань значно розширюються, наприклад, посилюється необхідність обмеження споживчого максимуму для кожного нового покоління [3; 7].

Неодмінна умова сталого розвитку суспільства – перехід від екоцентризму до ноосферного світогляду, за яким природа стає універсальною цінністю об'єкта [11], перетворюється на рівноправний суб'єкт системи «людина – суспільство – природа», взаємодія з яким має будуватися на принципах поваги і партнерства. Освіта XXI століття має набути етичної домінанти, стати різноманітною, адекватною культурному та етнічному різноманіттю, що задовільняє всебічні потреби всіх соціально-професійних груп та індивідуально-особистісні запити [8, с. 21].

2. Спрямування на організацію самостійної роботи здобувача освіти та орієнтація на навчання впродовж життя. Здобувача освіти передусім необхідно навчити мислити, як самостійно можна застосовувати свої знання на практиці, як створювати своє робоче місце, як можна стати успішним у житті. Індивідуалізація освіти для здобувачів освіти означає пошук власних смислів, мотивів та цілей в освіті, шляхів самореалізації у пізнанні; вибір тих компонентів змісту, засобів та способів освоєння навчальних дисциплін, компетенцій та освітніх програм, які найбільшою мірою відповідають цим цілям та смислам [2]. Для освітньої установи забезпечення принципу індивідуалізації полягає у створенні організаційних умов для того, щоб подібний пошук цілей та адекватний йому вибір цінностей могли здійснюватися з найменшими моральними та матеріальними витратами. Реалізація принципу індивідуалізації передбачає: невід'ємне право здобувача освіти на побудову власної освіти, власної освітньої програми; виявлення та розвиток освітніх мотивів та інтересів здобувачів освіти; пошук освітніх ресурсів для створення індивідуальної освітньої програми; ціннісний вибір, особистісне самовизначення здобувача освіти.

Для організації умов конструювання та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти потрібний особливий тип педагогічного супроводу – тьюторський супровід. Тьютор допомагає формувати культуру вибору, розширювати потенційні можливості здобувача освіти [11]. Можна виділити три вектори тьюторського супроводу: соціальний (розкриває освітній потенціал

навколишнього соціуму – освітніх та інших установ, подій тощо при формуванні та реалізації індивідуальної освітньої програми); антропологічний (сприяє оволодінню техніками і технологіями розвитку особистісних якостей, створенню умов саморозвитку); культурно-предметний (розкриває освітній потенціал змісту навчання, дисциплін та предметів) [9].

3. Застосування ІКТ у професійній підготовці і створення інноваційного середовища розглядаємо з позиції інформатизації, що відкриває нові можливості у навчанні, мисленні, емоційному та когнітивному розвитку особистості [4]. У зв'язку з технологіями, що швидко змінюють соціальне середовище (перехід на невідновлювані джерела енергії, застосування штучного інтелекту, реакторів на швидких нейтронах, розвиток нанотехнологій, застосування технологій 3D), система освіти не встигає перебудовуватися [1; 6]. Сьогодні найбільше ресурсів витрачається не на створення кінцевого продукту, а на те, щоб його придумати, розробити, спроектувати. У постіндустріальний період інші соціальні інститути (ЗМІ, реклама, бізнес, інтернет, соціальні мережі, неформальні спільноти) перехоплюють функції передачі знань в інститутах формальної освіти. Якщо в традиційній освіті основним джерелом знань був педагог, то з появою ІКТ його функції дещо змінюються. Основним завданням педагога стає розвиток інтересу до навчання та спрямування здобувачів освіти на безперервний процес навчання і самоосвіти впродовж усього життя [8].

Цифрова революція створює нові можливості для продукування, зберігання та передачі знань, організації досліджень та освітнього процесу. Для розгортання масових практик дистанційної, інтерактивної, віртуальної освіти необхідно розробити нові освітні моделі та нову логістику освітнього процесу [1; 6] і створити можливість розвитку образного та асоціативного мислення у здобувачів освіти. Вища освіта може дати базову освіту, а модель безперервної освіти передбачає розширення сфери освіти та підвищення рівня кваліфікації на основі спеціалізованих курсів в рамках неформальної освіти.

4. Трансформація інституційних основ сфери освіти та підготовки кадрів передбачає змістовну трансформацію освіти, що пов'язано з переорієнтацією підготовки педагога за традиційною предметно спрямовуючою педагогічною парадигмою. Сьогодні актуальною є орієнтація на парадигму забезпечення розвитку особистості [1; 12]. З'являються нові професії: модератор, тьютор, розробник освітніх траєкторій, організатор проєктного навчання, координатор освітньої он-лайн платформи, ментор стартапів, ігромайстер, ігропедагог, тренер з майнд-фітнесу, розробник інструментів навчання станам свідомості тощо.

Змінюються і функції педагогічної діяльності. Наприклад, діяльність педагога-модератора спрямовано на розкриття потенційних можливостей здобувача освіти, його здібностей (модератор є посередником, який встановлює відносини між здобувачами освіти); педагог-тьютор здійснює педагогічний супровід здобувачів освіти, мета якого максимально допомогти їм отримати віддачу від навчання, підтримувати їхню зацікавленість у навчанні, забезпечити можливість використання різних форм контактів (особисті зустрічі, електронна пошта, форуми, чати, інтернет-конференції тощо); діяльність педагога-консультанта зосереджена на вирішенні конкретних проблем і спрямована на навчання здобувача освіти вчитися.

5. Забезпечення інтеграції академічних та інноваційних форм і методів взаємодії в освітньому процесі педагога та здобувачів освіти. Вивчення наукових джерел уможливує виокремити певні групи інноваційних психолого-педагогічних технологій:

- комунікативно-діалогові технології (диспут, дискусія, інтелектуальний бій, телемост, прес-конференція, інтерв'ю, інтерв'ю-діалог, турнір ораторів, інтелектуальна дуель, відкрита кафедра тощо) сприяють розвитку комунікативних компетентностей;

- проблемно-пошукові технології (вирішення проблемних завдань та ситуацій, кейс-технології, відео-практикум, презентації та захист творчих проєктів) формують загальнонаукові компетенції; розвивають логічне та креативне мислення; сприяють розвитку самостійності та самоорганізації, вміння працювати у групі;

- імітаційно-ігрові технології (організаційно-діяльнісні, ділові, ситуаційно-рольові, креативні та праксеологічні ігри) призначені для формування умінь моделювання професійної ситуації та обговорення різних способів її вирішення; розвитку загальнопрофесійних компетенцій [11];

- рефлексивні технології (психотехнологічні завдання; ігрові моделі взаємодії; моделі професійної діяльності) призначені для формування вміння оцінювати особистістю власні ресурси, необхідні у вирішенні конкретної моделюючої професійної ситуації. Рефлексивні технології є не лише самостійною групою інноваційних психолого-педагогічних технологій, що сприяють професійно-особистісному зростанню майбутнього фахівця, а й обов'язковою складовою проблемно-пошукових, комунікативно-діалогових, імітаційно-ігрових технологій [10].

В даний час ведуться пошуки способів подолання розриву між логікою засвоєння систем знань у кількох напрямках: реорганізація знань, побудова їх у вигляді компактних модулів; зміна змісту освіти (від освоєння системи знань до освоєння структури діяльності); перехід до іншої

моделі освіти (суб'єкт освіти – освітні ресурси (ресурси різних типів, включаючи знання); ситуативно організована освіта – кейси, тренінги, навчальні ігри. Соціокультурна парадигма спрямовує до пошуку креативно-методологічних моделей навчання [12]. Потрібен перехід від закритої освітньої системи до відкритого освітнього простору: відкритість реальності, що змінюється; відкриті комунікації із соціумом; відкрита суб'єкт-суб'єктна взаємодія; відкриті освітні ресурси тощо.

Висновок. Глобальні трансформації міжнародного соціокультурного простору вимагають змін в освіті та способах організації навчання. Врахування викликів соціокультурної динаміки для системи освіти актуалізує концентрацію уваги на застосуванні методик, заснованих на інформаційних й інноваційних технологіях розвитку, на соціалізації особистості в умовах соціальних і економічних трансформаціях, на забезпеченні інтеграції академічних та інноваційних форм і методів взаємодії в освітньому процесі. Важливим є також спрямування на організацію самостійної роботи здобувача освіти та орієнтація його на навчання впродовж життя. Такі підходи забезпечать не тільки можливості засвоєння знань, але і сприятимуть застосуванню способів мислення та діяльності здобувачів освіти, розвитку академічних, соціально-особистісних професійних компетентностей, що стимулюють особистість до системного аналізу, моделювання, проєктування, рефлексії, самоосвіти, продуктивного спілкування і співробітництва в умовах модернізації соціокультурного простору.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні проблеми підготовки здобувачів освіти до побудови діалогу з представниками інших культур в умовах інтенсивних культурних трансформацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бернатова Р., Товканець Г. Концептуальні підходи до удосконалення професійної підготовки вчителя XXI століття. Вектори розвитку сучасної освіти: духовність, взаємодія, комунікація, компетентність: монографія. Н.М. Авшенюк, Г.В. Товканець та колектив авторів. Ужгород: РІК-У, 2024. С. 140 – 157.
2. Коляда І. Г. Особливості трансформації освіти в епоху глобалізації. Науково-теоретичний альманах «Грані», 2017. Т. 20. № 8. С. 37 – 42.
3. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 2-е вид. К.: Т-во «Знання», 2011. 520 с.
4. Кремень В.Г., Ільїн В. Креатив філософії освіти в синергії сучасного знання. Глобалізм і культура. Філософія освіти: хрестоматія: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. С. 433 – 440.
5. Локшина О.І. Європейський поступ реформ шкільної освіти в Україні. Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та

США: монографія / [А.П. Джурило, О.З. Глушко, О.І. Локшина та ін.]. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 192 с.

6. Лук'янова Л.Б., Товканець Г.В., Сотська Г.І., Тринус О.В. Соціально-педагогічні аспекти діяльності віртуальних університетів у європейському освітньому просторі. Інформаційні технології і засоби навчання. 2019. Т. 72. № 4. С. 14 – 25.

7. Матусевич Т. Розвиток культури демократії в освіті як аксіологічна проблема. Соціокультурні виклики сучасності: потреба у теоретичному осмисленні: колективна монографія / за ред. М. Петрушкевич. Острог. В-во Національного університету «Острозька академія», 2022. 212 с.

8. Ничкало Н., Товканець Г. Виклики українській освіті в умовах нових загроз. Інноваційні практики освітньої діяльності для особистісного і професійного розвитку фахівців на початку XXI століття: монографія / Н. М. Авшенюк, Г. В. Товканець та колектив авторів. Ужгород : РІК-У, 2023. С. 10 – 23.

9. Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія. К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. 125 с.

10. Скотна Н. Сутність глобалізації та її вплив на розвиток вищої освіти в Україні. Людинознавчі студії. Сер.: Філософія. 2012. №. 26. С. 71–83.

11. Товканець Г. В. Розвиток економічної освіти у вищій школі Чехії і Словаччини у XX столітті. Автореф. дис. на здоб. наук. ст. доктора пед. наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2014. 46 с.

11. Твердовська О.В. Трансформація ціннісного змісту освіченості людини у динаміці соціокультурного буття. Синергетика і освіта: колективна монографія. За ред. В.Г. Кременя. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. С. 254 – 264.

12. Karsent I. T. Umelá inteligencia vo vzdelávaní: Naliehavá potreba pripraviť učiteľov na školy zajtrajška. Formation et Profession. 2019. 27 (1). S.105.